

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

STATUTORY ENSURE IMPLEMENTATION OF STATE COERCION

Гайворонська Я.В.,

*здобувач кафедри адміністративної діяльності ОВС**та економічної безпеки**Одеського державного університету внутрішніх справ*

Проведено дослідження проблем реалізації адміністративно-правового примусу. Акцентовано увагу на засобах реалізації державного примусу через норми адміністративного права. Запропоновано ґрунтовні висновки та пропозиції щодо тематики, яка розглядається.

Ключові слова: примус, державний примус, адміністративно-правовий примус, засоби примусу, норми адміністративного права, засоби адміністративно-правового примусу, юридичні норми.

Проведено исследование проблем реализации административно-правового принуждения. Акцентировано внимание на средствах реализации государственного принуждения через нормы административного права. Предложено основательные выводы и предложения по тематике, которая рассматривается.

Ключевые слова: принуждение, государственное принуждение, административно-правовое принуждение, средства принуждения, нормы административного права, средства административно-правового принуждения, юридические нормы.

Investigated the problems of the implementation of administrative law enforcement. The attention is focused on the means of implementation through state coercion rules of administrative law. Provided solid conclusions and proposals on the subjects.

Key words: coercion, state coercion, administrative and legal coercion, means of coercion, rules of administrative law, administrative and legal means of coercion, legal norms.

Актуальність теми. Сьогодні, коли Україна намагається набути статусу сучасної, високорозвинутої європейської держави, питання реалізації державного примусу через норми права набувають особливого значення та знаходяться в полі зору всіх органів державної виконавчої влади.

Стан наукового дослідження. Проблемам реалізації державного примусу через норми адміністративного права приділялася увага в наукових працях досить широкого кола відомих учених, зокрема С.С. Алексєєва, Л.І. Аркуши, В.Б. Авер'янова, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, В.Т. Білоуса, В.М. Бєсчасного, В.В. Галунька, А.В. Малько, Н.І. Матузової, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, О.Є. Користіна, Є.В. Курінного, Ю.А. Литвина, С.В. Тихомирова, Л.М. Чуніхіна та інших.

У наукових роботах названих фахівців ґрунтовно розглядалися окремі питання правової політики держави в зазначеній сфері. Проте разом із тим кожен із дослідників вивчав саме аспекти, які стосуються тієї чи іншої досліджуваної проблематики в межах загального питання, а в більшості сучасних наукових праць тема засобів реалізації адміністративно-правового примусу висвітлюється лише фрагментарно, хоча вона має важливе наукове та практичне значення. Саме тому її комплексне вивчення вбачається актуальним і своєчасним.

Виклад основного матеріалу. Традиційно в адміністративному праві примус розглядається як метод державного управління, у якому конкретизується державний управлінський вплив із метою забезпечення належної поведінки суб'єктів права. Причому переконання є методом активного впливу

держави на поведінку людини, що припускає протидію її волі через зовнішній вплив.

Саме категорія публічно-правового примусу є центральною щодо забезпечення належного функціонування адміністративно-правових управлінських відносин, де найбільш чітко проявляється владно-організаційний характер публічних впливів. Публічно-правовий примус пов'язує із владою, він є неодмінним атрибутом держави. Такий примус застосовується компетентними державними органами на підставі норм адміністративного права [1, с. 241].

Більш того, державний примус розглядається і як невід'ємна складова здійснення державної влади, і як реакція щодо певної поведінки різних соціальних суб'єктів, зокрема такої поведінки, яка не відповідає вимогам правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються та охороняються, і застосовується з метою усунення такої поведінки [2, с. 135].

Державний примус має характерні ознаки. До них відносять такі властивості:

– здійснюється від імені держави її органами або іншими суб'єктами. Видання юридичних норм і застосування встановлених санкцій через спеціальний апарат примусу здійснюється лише державою й уповноваженими нею органами (державні органи, органи місцевого самоврядування тощо). Недержавні організації щодо своїх членів мають право лише на застосування санкцій, які передбачені статутами засобів примусу, що є фактично засобами морального примусу, найсуворішим із яких вважається виключення із членів відповідної організації [3, с. 14–15];

– має законний і правовий характер, оскільки базується на правових нормах закону та прийнятий відповідно до вимог права. Застосовується відповідними компетентними органами у визначених законом формах і на законних підставах [4, с. 450];

– здійснюється на протиправу неправомірної поведінки учасників загальних правовідносин;

– застосування державного примусу є відображенням конфлікту між державою, влада якої зафіксована нормами законодавчих актів та особами, що порушили зазначені норми. При цьому за відсутності протиправних дій із боку суб'єкта адміністративного права заходи державного впливу не характеризуються примусом [3, с. 13–14];

– є проявом зовнішнього впливу на суб'єкта щодо виконання ним правових приписів, недопущення нових порушень тощо;

– реалізується на основі посередництва юрисдикційних актів. Юридичні норми передбачають лише можливість примусу, а акти застосування права містять владно-примусові властивості правового примусу [5, с. 158].

Таким чином, базуючись на джерелах загальної теорії права, державний примус визначається як метод державного впливу на свідомість і поведінку суб'єктів, на майно учасників правових відносин із метою попередження правопорушень, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав тощо. Зауважимо, що державний примус застосовується незалежно від волі та бажання зобов'язаних суб'єктів [6, с. 8–10].

Залежно від функціонального призначення та способу адміністративно-правової охорони засоби державного примусу можуть поділятися на:

1) засоби попередження, які застосовуються з метою профілактики, запобігання можливим правопорушенням і не пов'язані з їх вчиненням (перевірка документів, митний огляд, адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, припинення або обмеження руху транспорту та пішоходів під час виникнення загрози безпеці руху тощо).

2) засоби припинення, які застосовуються для попередження шкідливих наслідків протиправних дій і припинення безпосередньо самих протиправних дій [7, с. 23]. Цікавим є те, що за своїм функціональним призначенням, сферою та прийомами впливу на суб'єктів права засоби попередження та припинення мають публічно-правовий характер. При цьому засоби припинення застосовуються лише за наявності правопорушення, що їх відрізняє від засобів попередження;

3) засоби поновлення та засоби покарання базуються на стимулюванні суб'єктів права до виконання покладених на них обов'язків і застосовуються для поновлення нормального стану правових відносин. На відміну від засобів попередження та засобів припинення, засоби поновлення можуть мати місце як у публічних, так і приватних відносинах. Зокрема, до засобів поновлення відносять відшкодування збитків, стягнення боргу, стягнення аліментів, поновлення на роботі осіб, скасування незаконного нормативно-правового акта тощо. Засоби покарання

можуть використовуватись як універсальний засіб впливу на учасників відносин, оскільки не лише припиняють правопорушення, а й забезпечують покарання порушника з подальшим можливим поновленням порушеного стану правовідносин [8, с. 75–79].

Через деяку подібність функцій засоби юридичної відповідальності іноді ототожнюються в певних аспектах із засобами попередження, припинення та поновлення, які в такому контексті нерідко позначаються узагальнюючим терміном «засоби захисту». Зазначимо, що всі засоби державного примусу, у тому числі міри юридичної відповідальності, забезпечують захист прав і правопорядку, виконання обов'язків. Таким чином, у цьому випадку слушним є зауваження, що термін «засоби захисту» (засоби захисту прав і забезпечення виконання обов'язків) є неточним.

Усі зазначені засоби державного примусу можна назвати одним терміном «засоби правового захисту», що було б доцільним, оскільки в публічному праві засоби правового захисту ототожнюються з поняттям державного примусу.

Разом із тим, порівнюючи зазначені дефініції, бачимо відмінність у їх характеристичі. Так, поняття «засоби правового захисту» розкриває призначення державного примусу, який застосовується для забезпечення прав та інтересів учасників правовідносин, а категорія «державний примус» вказує на зовнішню форму, у якій здійснюється правовий захист, та орієнтує на застосування певних засобів впливу, які встановлюються нормами законодавства.

Зауважимо, що забезпечення належної реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, так само як і мета захисту публічного правопорядку, можуть досягатися не лише шляхом державного примусу, а й за допомогою застосування інших соціальних норм (наприклад, корпоративних), а також шляхом самозахисту (необхідної оборони тощо). Це дає підстави стверджувати, що поняття «засоби правового захисту» є більш широким за обсягом.

Таким чином, засоби припинення, попередження, поновлення та відповідальності є різновидами державного примусу. При цьому засоби припинення, попередження та поновлення можуть бути об'єднані поняттям «засоби правового захисту», а відповідальність виступає також як міра покарання за вчинене правопорушення.

Об'єднуючим фактором засобів правового захисту й засобів відповідальності є те, що вони відносяться до видів державного примусу, є реакцією держави на порушення суб'єктивних прав або невиконання юридичних обов'язків, заходами охорони й захисту суспільних відносин.

При цьому засоби правового захисту та засоби відповідальності мають низку істотних відмінностей, що зумовлюють їх розмежування на окремі форми державного примусу, а саме:

– відрізняються за підставою застосування. Лише під час правопорушення застосовується юридична відповідальність. Засоби правового захисту можуть застосовуватися як за наявності правопорушення, так і за його відсутності;

– розмежування засобів правового захисту й засобів відповідальності зумовлюється характером наслідків для правопорушника. Для правопорушника застосування юридичної відповідальності – додатковий обов'язок та обтяження, що полягає в позбавленні або обмеженні його прав тощо. Застосування засобів правового захисту не супроводжується встановленням додаткових обов'язків, позбавленням або обмеженням прав, а передбачає лише виконання обов'язку, що вже раніше існував і був порушений, поновленням попереднього стану, припиненням правопорушення;

– засоби правового захисту та засоби відповідальності мають різне функціональне призначення. Головною функцією відповідальності є запобіжно-виховний вплив на правопорушника, що є первинною правоохоронною санкцією, метою якої є відновлення порушеного правового стану, припинення правопорушення.

Таким чином, з огляду на вищезазначене засоби правового захисту – це правоохоронні засоби примусового впливу, що спрямовані на захист прав і правопорядку, припинення дій, які порушують право, і поновлення правового стану, що існував до порушення, примусове виконання обов'язків, які застосовуються до суб'єкта незалежно від його вини та, як правило, не зумовлюють додаткові для нього обов'язки або некомпенсовані обтяження.

Зазначимо, що засоби правового захисту (засоби припинення, попередження й поновлення) залежно від способу досягнення мети додатково поділяються на декілька видів.

Зокрема, за цією ознакою можливе розрізнення

засобів захисту, що здійснюють вплив шляхом:

- 1) відмови у визнанні права;
- 2) визнання права;
- 3) припинення дій, які порушують право;
- 4) поновлення правового стану, який існував до правопорушення;
- 5) примусового виконання добровільно не виконаного обов'язку;
- 6) примусової зміни правових відносин;
- 7) примусового припинення правових відносин [6, с. 13–14].

Висновки. Отже, на підставі проведених узагальнень зазначимо, що найбільш ефективним видом засобу державного примусу в галузі захисту прав учасників адміністративно-правових регулятивних відносин і дотримання публічного правопорядку є засоби (міри) юридичної відповідальності. При цьому слушною є думка, згідно з якою наслідки правопорушення не вичерпуються можливістю застосування лише засобів юридичної відповідальності. Можливим є використання також інших примусових заходів, спрямованих на припинення правопорушення, відновлення стану, який існував до правопорушення, тощо. Між іншим, усі зазначені засоби примусу застосовуються в межах адміністративно-правових охоронних відносин, що мають місце у випадку порушення приписів адміністративно-правових норм, суб'єктивних прав уповноважених учасників адміністративно-правових регулятивних відносин у зазначеній галузі та невиконання або неналежного виконання зобов'язаними суб'єктами адміністративного права обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Б.А. Кистяковский ; сост., примеч., указ. В.В. Сапова. – СПб. : РХГИ, 1999. – 800 с.
2. Комзюк А.Т. Державно-владний аспект адміністративного примусу / А.Т. Комзюк // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 4(23). – С. 129–137.
3. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР : [учебное пособие] / Д.Н. Бахрах. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 204 с.
4. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – изд 2-е, изм. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2002. – 616 с.
5. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1966. – 187 с.
6. Шевчук О.М. Засоби державного примусу у правовій системі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О.М. Шевчук. – Х., 2003. – 187 с.
7. Тюрин В.А. О понятии мер пресечения в административном законодательстве / В.А. Тюрин // Государство и право. – 2002. – № 7. – С. 23–29.
8. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність: сутність поняття і підстав / В.К. Колпаков // Господарський процес. – 2003. – № 6. – С. 75–79.